

УДК 930(477)(0092):323.1(477)"1920/1950"

DOI: 10.24919/2312-2595.9/51.254449

Василь ФУТАЛА

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vfutala@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2521-4710>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/1-3152-2018>

Бібліографічний опис статті: Футала, В. (2022). Український визвольний рух 1920–1950-х рр. у працях Петра Мірчука. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 9/51, 220–241. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254449>.

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ 1920–1950-х рр. У ПРАЦЯХ ПЕТРА МІРЧУКА

Анотація. Мета дослідження – показати здобутки П. Мірчука у вивченні найважливіших питань українського визвольного руху 1920–1950-х рр. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу і синтезу. **Наукова новизна** полягає у тому, що в процесі аналізу історіографічних джерел з'ясовано концептуальну схему та фактологічну наповненість праць П. Мірчука, показано їх місце у структурі української історичної науки. **Висновки.** У середовищі української діаспори П. Мірчук був провідним дослідником історії ОУН та УПА, причому дослідником партійним, бо відображав здебільшого погляди однієї частини руху українських націоналістів – бандерівської. Щоправда, ця обставина лише частково позначилася на об'єктивності висвітлення тієї чи тієї проблеми. У тих конкретно-історичних умовах, у яких жив і творив П. Мірчук, неможливо було дотримуватися суто академічного стилю. Тому історіографічна критика повинна насамперед поставити в заслугу дослідникові те, що він зробив корисного для історичної науки, який багаж знань

© Василь Футала, 2022

передає для наступних поколінь істориків. Зокрема, треба відзначити його працю «Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. I. 1920–1939» (1968), яку сучасні дослідники цілком слушно називають класичною. Чому класичною? Бо натепер ніхто не перевершив П. Мірчука. Не втратили значення його історичні нариси, присвячені постатям С. Бандери та Р. Шухевича. Накреслені П. Мірчуком контури вивчення історії УПА і надалі залишаються цінними для сучасних дослідників. На перспективу доцільним буде зробити ґрунтовний порівняльний аналіз праць П. Мірчука та його політичних опонентів, насамперед З. Кнуща, присвячених українському визвольному рухові 20–50-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: історіографічні джерела; Петро Мірчук; історія ОУН; історія УПА; український визвольний рух.

Vasyl FUTALA

PhD hab. (History), Professor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (vfutala@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2521-4710>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/I-3152-2018>

To cite this article: Futala, V. (2022). Ukrainskiy vyvzvolnyi rukh 1920–1950-kh rr. u pratsiakh Petra Mirchuka [The Ukrainian liberation movement of the 1920s and 1950s in the works of Petro Mirchuk]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 9/51, 220–241. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254449> [in Ukrainian].

THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT OF THE 1920s AND 1950s IN THE WORKS OF PETRO MIRCHUK

Summary. *The aim of the research is to show the achievements of P. Mirchuk in the study of the most important issues of the Ukrainian liberation movement of the 1920s and 1950s. Research methodology is based on the principles of historicism, systemicity, and objectivity. In solving specific problems, methods of historiographical analysis and synthesis were applied. The scientific novelty is that in the process of*

*analysis of historiographical sources the conceptual scheme and factual content of the works of P. Mirchuk is clarified, their place in the structure of Ukrainian historical science is shown. **Conclusions.** Among the Ukrainian diaspora, P. Mirchuk was a leading researcher of the history of the OUN and UPA, and a so-called party researcher because he reflected mostly the views of one part of the movement of Ukrainian nationalists – supporters of Bandera. However, this circumstance only partially affected the objectivity of the coverage of this or that problem. In the specific historical conditions in which P. Mirchuk lived and worked, it was impossible to adhere to a purely academic style. Therefore, historiographical criticism must first and foremost credit the researcher with what he has done that is useful for historical science, which he has passed on to later generations of historians. In particular, his work "An Essay on the History of the Organization of Ukrainian Nationalists. Vol. 1. 1920–1939" (1968), which modern researchers rightly call classical. Why classic? So far no one has surpassed P. Mirchuk. His historical essays on the figures of S. Bandera and R. Shukhevych have not lost their importance. The contours of studying the history of the Ukrainian Insurgent Army outlined by P. Mirchuk continue to be valuable for modern researchers. In the long run, it will be expedient to make a thorough comparative analysis of the works of P. Mirchuk and his political opponents, first of all Z. Knysh, devoted to the Ukrainian liberation movement of the 1920s and 1950s.*

Key words: *historiographical sources; Petro Mirchuk; history of the OUN; history of the Ukrainian Insurgent Army; Ukrainian liberation movement.*

Постановка проблеми. Після закінчення Другої світової війни український визвольний рух 1920–1950-х рр. почав активно вивчатися в українських емігрантських центрах. Саме там створено основний масив історіографічних джерел, які розкривали широке коло питань – становлення й діяльність Української військової організації (УВО), ідейні та організаційні засади націоналізму, політична практика Організації українських націоналістів (ОУН), біографії видатних діячів націоналістичного руху, причини розколу підпільної організації у 1940 р., боротьба націоналістичного підпілля та Української повстанської армії (УПА) проти гітлерівських і більшовицьких окупантів України тощо. Ці питання перебували у полі зору О. Бойдуника, Ю. Бойка, С. Ленкавського, З. Книша,

В. Мартинця, Л. Ребета, М. Сосновського та ін., однак найбільший внесок у їх висвітлення зробив П. Мірчук.

Аналіз останніх досліджень. Дуже стисло про життя, партійно-політичну діяльність та творчий шлях П. Мірчука йдеться у довідковій літературі (Ковальчук, 2009; Кубійович, 1962; Підкова & Шуст, 2002), дещо ширше – у публікаціях М. Посівнича та Н. Надурак (Посівнич, 2013; Надурак, 2019, с. 132–134), а окремі згадки про написане істориком ОУН і УПА знаходимо чи не в усіх працях сучасних українських авторів, присвячених різним аспектам українського визвольного руху 1920–1950-х рр. Проте узагальнювального дослідження до недавнього часу створено не було.

Мета публікації – показати внесок П. Мірчука у вивчення українського визвольного руху 20–50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Цій темі дослідник присвятив щонайменше десять різного жанру праць, найповажнішою з яких вважаємо «Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1. 1920–1939» (1968). У незалежній Україні ця праця набула великої популярності, тому співробітники Центру досліджень визвольного руху у 2007 р. здійснили її перевидання, але із значними доповненнями – примітками, вибраною бібліографією, біографічними довідками і статтями (Посівнич, 2007а, 2007б; Мороз, 2007; Дарованець, Мороз, & Муравський, 2007). «Нарис історії ОУН» був запланований П. Мірчуком як двотомне видання. Перший том описує історію українського націоналізму між двома світовими війнами, а другий хронологічно мав би охопити роки Другої світової війни і післявоєнних часів. Перед автором стояли численні труднощі, якот: брак архівних документів та матеріалів «усної історії», проблема розконспірування руху українських націоналістів, необхідність ретельної верифікації історичних фактів тощо. Тим не менше, з допомогою редакційної колеги (передовсім одного з чільних діячів ОУН С. Ленкавського), друзів, знайомих і небайдужих людей П. Мірчук втілює у життя свій творчий задум. З цього приводу він висловився так: «Виконуючи вимогу української науки та державницької традиції зберегти в писаній формі якнайбільше даних про одну з найсвітліших сторінок боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, що її становить революційна боротьба Організації Українських Націоналістів, та виконуючи свій моральний обов'язок передати пам'ять про героїв національної

революції майбутнім поколінням, щоб на їхньому світлому прикладі виховувались нові кадри незламних борців, ми рішилися, не лякаючись всіх труднощів, опрацювати й передати до рук українського читача оцей перший нарис історії ОУН» (Мірчук, 1968, с. 9).

Написання другого тому праці затягнулося з відомих уже причин, але намір автора все таки був реалізований, щоправда, у своєрідному тематично-концептуальному аспекті – висвітлено минуле ОУН крізь призму міжфракційної боротьби в організації. У 1985–1987 рр. вийшла друком двотомна узагальнювальна праця П. Мірчука під промовистою назвою – «Революційний змаг за УССД. (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”»)». У першому томі представлено історію зародження руху українських націоналістів, політичні та внутрішньопартійні перипетії від 1929 р. до розколу ОУН 1940 р., діяльність націоналістів у перші роки Другої світової війни (до закінчення ситуативного союзу між гітлерівцями й бандерівцями і початку підготовки останніх до відкриття антинімецького фронту). Також подані біографії провідних діячів ОУН. Другий том праці описує боротьбу українських самостійницьких сил проти нацистських і більшовицьких окупантів, функціонування ОУН після Другої світової війни, невдалу спробу політичної консолідації, вбивство С. Бандери, подальший розкол ОУН та її існування за кордоном.

Автор з'ясував, що процес зародження ОУН був тривалим, він позначений певними віхами в історії націоналістичного руху. Перша і найпримітніша з них, на його думку, – створення наприкінці липня 1920 р. Української військової організації, яка діяла як бойова, позапартійна структура, «як революційно-збройний рух спротиву проти окупантів українських земель – в обороні самостійності соборної української держави, – без чітко визначеного власного ідеологічно-пропагандивного обличчя» (Мірчук, 1968, с. 41; Мірчук, 1985, с. 21). Лише із подоланням радянофільських настроїв і перебранням влади в УВО Є. Коновальцем була зроблена спроба прищепити їй націоналістичну ідеологію (Мірчук, 1968, с. 41). Автор розглянув внутрішню будову Військової організації та форми її революційної діяльності – бойкот присягання на вірність Польській державі, загального перепису населення Західної України у листопаді 1921 р., виборів до польського сейму в грудні 1922 р., замаху на представників окупаційної влади, перша саботажна акція

1922 р., експропріаційні акції у 1924–1926 рр. тощо (Мірчук, 1968, с. 26–35). Аналізуючи взаємини УВО з легальним українським політичним табором, дослідник відзначив деструктивний, шкідливий вплив легалізму на націоналістичний рух. Тому adeptам «реальної політики» треба було протиставити «самостійницько-державотворчу силу – українську націоналістичну ідеологію й організацію» (Мірчук, 1968, с. 47).

В епіцентрі дослідницької уваги опинилися розвиток ідеології українського націоналізму, розгортання націоналістичного руху на західноукраїнських землях і на еміграції в 20-ті роки ХХ ст. На думку автора, першим і найвизначнішим ідеологом українського націоналізму після Першої світової війни став Д. Донцов, який виклав свої ідеї у праці «Націоналізм» і на шпальтах редактованого ним «Літературно-наукового вісника» (Мірчук, 1968, с. 47–50). Націоналістичними за духом були студентські організації в Краї – «Група української державницької молоді», «Організація вищих класів українських гімназій» та «Союз української націоналістичної молоді». Автор також розглянув процес зародження й діяльності українських націоналістичних організацій за кордоном, як-от: «Групи української національної молоді», «Легії українських націоналістів» і «Союзу організацій українських націоналістів» (Мірчук, 1968, с. 54–67). Основним завданням останньої було скликати конференцію з тим, щоб остаточно сформувати націоналістичну ідеологію та створити нову українську націоналістичну організацію, «яка об'єднала б усі співзвучні націоналістичні елементи як за кордоном, так і в Краю на базі одної організаційної схеми» (Мірчук, 1968, с. 72).

Ідеологічно-політичну і психологічну підготовку для створення єдиної націоналістичної організації забезпечили Перша (листопад 1927 р.) та Друга (квітень 1928 р.) конференції українських націоналістів. До речі, остання, як ствердив автор, мала великий вплив на крайову УВО. Річ у тому, що своїми постановами конференція «внесла ясність щодо ідеологічно-політичних позицій УВО, внаслідок чого з рядів УВО мусіли відійти ті члени, які еволюціонували в бік опортунізму» (Мірчук, 1968, с. 87). Підсумовуючи аналіз роботи Першого (Установчого) конгресу українських націоналістів (28.01 – 3.02.1929 р.) і прийнятих на ньому рішень, дослідник слушно зауважив: «...ОУН з'явилась на політичному

овиді не нежданно, ні не виникла вона штучно. Вона зародилась у процесі боротьби найкращих українських патріотів за права української нації, в боротьбі проти ворожої окупації і проти ворожих українській національній справі політичних сил, як наслідок багаторічного шукання найкращих організаційних форм для української революційно-визвольної боротьби» (Мірчук, 1968, с. 101).

Досліджуючи ідейні і програмні засади руху українських націоналістів, П. Мірчук сформулював чітку власну позицію з приводу ворожих закидів про нібито ідеологічну подібність між ОУН та італійським фашизмом. Автор визнав, що серед українських націоналістів італійський фашизм, як антикомуністичний рух, викликав симпатію, а як новий соціально-політичний та економічний рух – зацікавлення. Проте вони вважали його «витвором чужого духа, непридатним для прищеплювання на український ґрунт» (Мірчук, 1968, с. 113). За П. Мірчуком, ідеологія українського націоналізму була «оперта виключно на «тисячолітній державницькій традиції українського народу» і ОУН виникла на основі організацій, які існували тоді, коли фашизм «був лише в пеленках і ніхто з українців ним не цікавився» (Мірчук, 1968, с. 114). Той самий аргумент щодо «права першості» П. Мірчук висунув стосовно німецького націонал-соціалізму: ОУН утворилася до приходу нацистів до влади, отже, не могла наслідувати їх ані в ідеології, ані в програмах (Мірчук, 1968, с. 114).

Історик досяг певних успіхів у вивченні організаційної структури ОУН. Проте нерозв'язаним і дотепер залишається питання про керівний склад Крайової Екзекутиви (КЕ) ОУН від 1929 до 1939 рр. Так, за даними П. Мірчука, першим Провідником КЕ ОУН був Б. Кравців. Після нього цей пост обіймали послідовно Ю. Головінський, С. Охримович, С. Нижанківський, І. Габрусевич, Б. Кордюк, С. Бандера, Л. Ребет, М. Тураш і В. Тимчій-Лопатинський (Мірчук, 1985, с. 39–46). До переліку керівників ОУН на західноукраїнських землях, складеного представником середовища Української головної визвольної ради (УГВР) М. Прокопом, не потрапили Охримович, Нижанківський і Габрусевич. Натомість автор зарахував до цієї когорти Б. Гнатевича (Прокоп, 1996, с. 1864). Крім того, Є. Врецьона (учасник Закордонного представництва УГВР) відніс до провідників ОУН Р. Сушка (Врецьона, 1974, с. 473).

П. Мірчук звернув найбільшу увагу на підпільно-революційну діяльність ОУН. Зібравши великий фактологічний матеріал і, що дуже важливо, здійснивши «розконспірацію» руху українських націоналістів (Мірчук, 1968, с. 117–153, 231–480; Мірчук, 1985, с. 45–67), автор показав різні форми збройного чину націоналістичної організації у контексті концепції перманентної революції, важливою ланкою якої була бойова робота, наголосив на зміні тактики ОУН від початку 1933 р.: «екси» були припинені і вся активність спрямована на індивідуальний терор проти представників польської адміністрації та їх прислужників, а також проти пропагандистів «радянськості». Однак через ідейні розбіжності у націоналістичному середовищі української діаспори не всі наведені П. Мірчуком факти і сформульовані ним оціночні судження знайшли схвалення його опонентами.

Наприклад, очільний представник мельниківської ОУН З. Книш, усупереч П. Мірчуку, ствердив, що антипольську саботажну акцію 1930 р. підготувала частина тодішньої КЕ ОУН через підреферентуру юнацтва без відома ПУН і супроти волі Крайового провідника Ю. Головінського (Книш, 1953, с. 95, 170–172; Книш, 1970, с. 134). Не менш дискусійним є питання про вбивство націоналістами влітку 1931 р. у Трускавці відомого польського політика, українофіла Т. Голувка. Ретельно вивчивши спогади керівника трускавецької боївки М. Гнатива (Книш, 1975, с. 448–466), З. Книш дійшов висновку, що «атентат» на Голувка здійснила місцева група ОУН із власної ініціативи, без погодження з вищим керівництвом організації. В іншому світлі подав суть цієї справи П. Мірчук. Не назвавши джерела інформації, він намагався запевнити, що замах планувала й організувала тодішня КЕ ОУН, точніше – три її члени: І. Габрусевич, Р. Шухевич і З. Коссак. Крім того, автор писав, що згодом голова ПУН Є. Коновалець «апробував атентат і беззастережно перебрав його на відповідальність ОУН» (Мірчук, 1968, с. 284–285). З П. Мірчуком категорично не погоджувався З. Книш, за даними якого Крайовим провідником у тому часі був Р. Сушко, а не І. Габрусевич і, крім того, відсутні будь-які документальні відомості про схвалення Коновальцем замаху на Голувка. «Тодішній голова ПУН, – писав автор, – допустив тільки можливість у своєму комунікаті представникам ОУН на чужині, що цей атентат могли самочинно виконати низові члени ОУН з помсти за “пацифіка-

цію»» (Книш, 1975, с. 446). Із Книшем повністю солідарний О. Бойдуник, який, до того ж, звернув увагу на невизначеність участі З. Коссака в теракті (Бойдуник, 1974, с. 377). П. Мірчук учергове спробував спростувати подібні твердження, але йому забракло переконливих доказів. Історик обґрунтував причину теракту революційною доцільністю. Тобто, Голувка треба було покарати смертю, щоб «відстрашити» інших від співпраці з поляками (Мірчук, 1977).

Колишній захисник націоналістів на т. зв. «самбірському процесі ОУН» у зв'язку з нападом на пошту в Трускавці (1933) Ю. Рабій припустив, що до вбивства Т. Голувка безпосередньо причетні таємні агенти польської поліції (Рабій, 1968). На підтримку тези про польську провокацію у вбивстві політика виступив відомий у минулому український діяч І. Кедрин-Рудницький (Кедрин-Рудницький, 1976, с. 227–230; Кедрин-Рудницький, 1986, с. 89–94). Натомість сучасний відомий американський фахівець з історії Східної Європи Т. Снайдер вважає не до кінця з'ясованими такі питання, як обставини, замовники і виконавці політичного вбивства. Це була, найвірогідніше, справа рук радянської агентури в рядах ОУН, – ствердив історик (Snyder, 2008, s. 113–114).

Одна з центральних тем історії націоналістичної організації – взаємовідносини Проводу українських націоналістів і Крайової езекутиви ОУН. Представники української діаспори намагалися відшукати причини конфлікту між ними, які привели в 1940 р. до розколу організації. П. Мірчук убачав головну причину упередження місцевих керівних кадрів націоналістів до закордонного Проводу у персональному складі ПУН (Мірчук, 1985, с. 26). Натомість З. Книш уважав, що найбільшою перешкодою в роботі керівного центру ОУН були «особисті амбіції деяких людей, відокремленість поодиноких націоналістичних організацій, організований егоїзм і місцевий патріотизм» (Книш, 1970, с. 108). На роль психологічного фактора у напруженій атмосфері в націоналістичній організації вказував З. Пеленський (Пеленський, 1974, с. 507).

Як впливає із досліджень П. Мірчука, криза в ОУН почала назрівати вже на початковому етапі формування організації. Особливо загострилися відносини між КЕ ОУН і ПУН після масових арештів націоналістичного підпілля в Західній Україні 1934 р., у результаті чого ОУН опинилася на межі знищення. Серед револю-

ційної молоді поширилася думка про витік таємної інформації через недбалість, а може, й зраду членів ПУН Я. Барановського та О. Сеніка. П. Мірчук констатував, що у документах, які потрапили до рук польської поліції і фігурували на Варшавському судовому процесі ОУН (т. зв. «архіві Сеніка»), містилися відомості про важливі організаційні справи: склад керівних органів ОУН, список усіх її експозитур за кордоном, повідомлення про фінансові справи ПУН, звіти КЕ ОУН тощо (Мірчук, 1968, с. 378–382; Мірчук, 1985, с. 54–63). Однак головний опонент П. Мірчука у спеціально написаній на цю тему праці навідріз не погодився з його міркуваннями (Книш, 1992, с. 153–166).

Наступний етап спротиву молодих націоналістів «Закордону» припадає на 1939 р. і пов'язаний з подіями в Карпатській Україні. П. Мірчук поставив у вину закордонному Проводу, очолюваному А. Мельником, спробу стримати революційний порив членів крайової ОУН, заборонивши їм масово переходити польсько-чехословацький кордон (Мірчук, 1968, с. 549). Однак активна участь ОУН у закарпатських подіях відбувалася всупереч становищу й наказам закордонного центру. Автор висноував: по-перше, ПУН під проводом А. Мельника пішов шляхом опортунізму і, по-друге, різні погляди на події в Карпатській Україні засвідчили, що «тут ідеться про дві цілком інші ментальності, два цілком різні політично-психологічні світи» (Мірчук, 1968, с. 560–561). З плином часу незгоди в організації постійно наростали, як сніговий вал, ведучи до неминучого розколу.

П. Мірчук ще неодноразово повертався до питання внутріпартійної боротьби, яка у 1940-х рр. набрала форми фізичного усунення опонентів. За словами автора, саме бандерівці запропонували нову концепцію розвитку визвольного руху – передовсім опертя на власні сили і не в союзі з сильною державою, яка буде перерозподіляти світ (йдеться про нацистську Німеччину, на яку орієнтувалися мельниківці), а в союзі з поневоленими народами, які мають об'єднатися для того, щоб змусити сильних світу цього рахуватися з їхніми зусиллями (Мірчук, 1985, с. 169–173). Тобто, члени Революційного Проводу ОУН причину незгоди вбачали в ідеологічних розбіжностях і зазначали, що ОУН А. Мельника відрізнялася своєю ідеологією від ОУН 1930-х рр., тому не мала права навіть привласнювати собі таку назву: «Було ясным, що новоство-

рена організація А. Мельника своєю суттю, своєю настановою й своїми цілями була прямою протилежністю до Організації Українських Націоналістів» (Мірчук, 1985, с. 184). Період воєнного лихоліття, на переконання П. Мірчука, виявив банкрутство політичної лінії ОУН А. Мельника. Тоді, писав автор, «...провід мельниківської організації змагав до формування українського життя в таких формах, на які дозволить провід гітлерівської Німеччини». Саме у цих, дозволених нацистами, рамках керівництво ОУН (мельниківців) повинне було грати роль «колаборантського “уряду” окупованої німцями України, а мельниківська організація бути єдиною дозволеною українською політичною організацією» (Мірчук, 1987, с. 103).

Героїчною сторінкою в історії ОУН під проводом С. Бандери стало проголошення Акту відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р. Цьому питанню П. Мірчук присвятив сюжет у другому томі «Революційного змагу за УССД» (Мірчук, 1987, с. 200–207) та окрему працю, яка вийшла друком ще на початку 1950-х рр. Уже тоді автор передбачав, що наслідки Акту матимуть великий вплив на перспективи боротьби українців за свою державність (Мірчук, 1953а, с. 3). Показано, що ОУН (революційна) була рішуче налаштована на відновлення української державності, вона прагнула радикальними діями поставити нацистів перед доконаним фактом, змусити їх уже тоді чітко визначитися: підтримувати чи не підтримувати українські державотворчі зусилля. Однак коли офіційний Берлін негативно поставився до української ініціативи і розпорядився здійснити масові арешти націоналістів «переходить ОУН до організування чинного спротиву й активної боротьби з німецькими окупантами» (Мірчук, 1953а, с. 45). Ведучи мову про значення цієї події, дослідник зазначив: Актом 30 червня 1941 р. український народ заманіфестував перед усім світом, що «він бажає сам керувати своїм життям і що він готов боронити своє право на вільне життя у своїй власній, самостійній державі перед імперіалістичними зазіханнями кожного ворога і за кожних умов» (Мірчук, 1953а, с. 52).

З-поміж праць, присвячених ідеологічним засадам українського самостійницького руху, впадає в очі та, що написана в полемічному жанрі і спрямована проти нової течії в ОУН за кордоном – «двійкарів» (Мірчук, 1955). Автор виніс на обговорення низку

дискусійних питань, як-от: зміст понять «безкласове суспільство», «демократія», «тоталітаризм», погляди оунівців на проблеми майбутнього суспільно-політичного ладу, співвідношення ідеології і світогляду, особливості ідеології українського націоналізму тощо. Не оминув увагою суперечливі події українського визвольного руху 1920–1950-х рр. та різні підходи до їх трактування. Свої аргументи проти писань опонентів П. Мірчук сформулював на основі публіцистичних праць С. Бандери, З. Карбовича (Стецька), П. Полтави (Федуна), О. Горнового (Дяківа) та інших, а також підпільних видань, матеріалів та інструкцій керівних органів українського підпілля, витягів з української та іноземної періодики, некрологів тощо.

У 1953 р. побачила світ монографія П. Мірчука про УПА, яка суттєво доповнила працю М. Лебеда, що вийшла друком у Мюнхені ще 1946 р. (Лебедь, 1993). Стандартною є архітектоніка дослідження. Насамперед П. Мірчук розглянув передумови створення військової структури. Ними були, на його погляд, масовий терор нацистів проти мирного населення, розстріли активістів ОУН, масові вивезення українців на примусові роботи в Німеччині тощо. Така німецька політика супроти України і українців, констатував автор, «переконала скоро все українське населення, що заклик до самооборонної боротьби проти німецького окупанта – це не забаганки максималістичної групи, але єдиний шлях, що його вказує здоровий політичний глузд і одночасно інстинкт самооборони поварварськи винищуваного населення» (Мірчук, 1953b, с. 22). Вирішальною подією, яка остаточно позбавила націоналістів будь-яких ілюзій і підштовхнула їх до збройного спротиву окупантам була реакція нацистської Німеччини на проголошений 30 червня 1941 р. маніфест відновлення Української держави (Мірчук, 1953b, с. 24).

Наступний важливий елемент праці П. Мірчука – висвітлення процесу зародження УПА. Доведено, що перші відділи повстанської армії були створені на Волині та Поліссі для оборони місцевих мешканців від німецького терору і захисту від радянських партизанів, які діяли в цьому регіоні з зими 1942–1943 рр. і своїми акціями провокували каральні заходи гітлерівців проти цивільного населення. Крім того, українці потерпали і від польських озброєних загонів. Перший відділ УПА організував на Поліссі в жовтні

1942 р. військовий референт Крайового проводу ОУН на Північно-західних землях «Остап» (С. Качинський), а перший бій з німцями провів підрозділ командира «Коробки» (Г. Перегійняка) 7 лютого 1943 р. біля містечка Володимирець. З цього часу розпочинається антинацистська боротьба УПА (Мірчук, 1953б, с. 30–33).

У полі зору дослідника перебували структура, чисельність та завдання УПА. До останніх відніс, окрім бойових дій з метою захисту населення та ідейно-політичної пропаганди, організацію господарського й культурного життя краю, ліквідацію німецького й створення українського адміністративного апарату, перехоплення робітничих транспортів, організацію медичної опіки та санітарної допомоги, налагодження шкільництва тощо (Мірчук, 1953б, с. 42–56). Напередодні другого приходу більшовиків на західноукраїнські землі УПА нараховувала близько 80 тис. бійців і близько 20 тис. «чужонаціонального елементу» (Мірчук, 1953б, с. 51).

Більша частина праці П. Мірчука присвячена висвітленню бойової діяльності УПА (зокрема, наведено реєстри збройних акцій, імена загиблих повстанців, показано тактичні прийоми УПА, а також форми і методи боротьби комуністичного режиму проти українського підпілля, описано рейди повстанської армії в країни Європи, охарактеризовано нові форми збройної боротьби від 1947 р., військове спорядження і матеріально-технічне забезпечення, подано короткі дані про командирів УПА на керівних постах тощо). Автор доволі влучно охарактеризував морально-бойовий дух УПА: «Той факт, що УПА в умовах величезної технічної і кількісної переваги ч. а., військ НКВД, в умовах ніде в світі нечуваного большевицького терору не тільки донині втрималася, а й безперервно перебуває у наступі, безперервно турбує і непокоїть ворога та не дозволяє йому закріпитися на окупованій території – свідчить не тільки про майстерність повстанської бойової тактики УПА, про величезну бойову-моральну вартість її бійців і командирів та про широку підтримку й допомогу їй у її діях від всього українського народу а й також про негнуту волю українського народу за всяких, навіть найневигодніших, умов і не зважаючи на всякі, навіть найбільші, жертви не перестати безпосередньо боротися проти окупантів, аж до завершення боротьби побудовою Української Самостійної Соборної Держави» (Мірчук, 1953б, с. 141–142).

Історія українського визвольного руху 1920–1950-х рр. частково відображена в просопографічних дослідженнях П. Мірчука. Він є автором першої ґрунтовної праці, що вийшла друком до 20-х роковин пам'яті Є. Коновальця. Книга відзначається багатством фактологічного матеріалу, який згодом ліг в основу великих робіт історика про діяльність ОУН, а також глибокими узагальненнями. Зокрема, дослідник виділив три основні риси Коновальця: безкомпромісність, вірність державницьким традиціям і соборництво (Мірчук, 1958, с. 59–60).

П. Мірчук створив перший нарис про життєвий шлях та політичну діяльність С. Бандери (Мірчук, 1961). В його основу лягла автобіографія Провідника ОУН(р), написана ним у квітні 1959 р. й призначена для американського генерального консульства в Мюнхені з метою одержання американської візи для поїздки до США. Життєпис було доведено до початку 1940 р. і вперше опубліковано в тижневику «Гомін України» (Торонто) за жовтень-листопад 1961 р. Дані про наступні роки (1940–1959) його життя і праці для українського визвольного руху подав активний діяч ОУН Г. Васькович (Васькович, 1964).

Історик виділив три етапи політичної діяльності С. Бандери: 1) етап революційної боротьби проти польської окупації західно-українських земель; 2) етап революційної боротьби проти гітлерівсько-німецької окупації; 3) етап революційної боротьби проти більшовицької окупації. При цьому у центрі уваги дослідника перебували організаторські здібності Провідника. Так, за час перебування С. Бандери на посту голови Крайової еґзекутиви ОУН сталися якісні зміни в діяльності націоналістичної організації, якот: завершено й закріплено організаційну розбудову мережі крайової ОУН; удосконалено техніку й зміст революційної пропаганди; змінено тактику організації у бік її радикалізації (Мірчук, 1961, с. 18–26). До важливих елементів політичного портрета історичного персонажу автор відніс його ідейну переконаність, бентежність духу, безкомпромісність і мужність. Саме завдяки гідній поведінці С. Бандери Варшавський судовий процес проти ОУН 1935–1936 рр. перетворився у «форум пропаганди української справи та української революційно-визвольної боротьби серед чужинців» (Мірчук, 1961, с. 44–45). І в наступні періоди свого життя – у польських в'язницях, застінках Заксенхаузена чи в еміґрації – він морально,

власним прикладом «зберіг українську самостійницьку ідею та українську визвольну боротьбу чистою, несплямованою і прямолінійною до кінця» (Мірчук, 1961, с. 86).

Також П. Мірчук найповніше представив образ Р. Шухевича. Його книга, що побачила світ 1970 року (Мірчук, 1970), становить значний інтерес з огляду на: 1) значно ширшу, порівняно з наявними на той час спеціальними працями, джерельну базу дослідження (крім мемуарної літератури та розповідей учасників боротьби, автор використав документи ОУН і УПА, значна частина яких видана з ініціативи Р. Шухевича); 2) багатство фактологічного матеріалу і спроби наукових узагальнень; 3) великий досвід дослідницької діяльності автора (у його науковому доробку вже були біографії Є. Коновальця та С. Бандери, а також праці з історії ОУН та УПА). Крім того, П. Мірчук з об'єктивних причин не був учасником повстанської війни (протягом вересня 1941 – травня 1945 рр. перебував у німецьких концтаборах, а після звільнення емігрував до США, де займався виключно науковою та громадською діяльністю). Ця обставина дозволила йому значною мірою уникнути подвійного погляду на описувані ним події, тобто надмірного суб'єктивізму.

Автор висвітлив усі стадії життєвого шляху Р. Шухевича: юні літа, студентське і пластове життя, бойову діяльність в рядах УВО й ОУН у міжвоєнні роки, участь у захисті Карпатської України, підпільну роботу на початку Другої світової війни, керівництво визвольною боротьбою українських повстанців протягом 1943–1950 рр. Окремий розділ присвятив політичній діяльності Генерал-хорунжого. Завершивши розповідь про Р. Шухевича як Головного Командира УПА, П. Мірчук висновкував: «Міцністю свого духа він наповнював духа цілої УПА, вирішував основні проблеми протинімецької і протибольшевицької боротьби, планував акції, перевіряв їх, вносив поправки, робив потрібні висновки. Тому і цілість боротьби УПА, і всі окремі акції носили його печать, були невід'ємною частиною його дій, його ества. І тому й уся історія УПА це власне частина біографії Шухевича-Чупринки років 1943–1950» (Мірчук, 1970, с. 168). Особливість аналізованої роботи й та, що в ній постать Р. Шухевича показана на широкому тлі українського визвольного руху 20–50-х рр. ХХ ст. При цьому автор виділив такі його періоди: період УВО – 1920–1929 рр., період

ОУН – 1929–1939 рр., збройна боротьба в Карпатській Україні 1939 р., період ОУН–УПА–УГВР – в час Другої світової війни і після неї. На переконання історика, Р. Шухевич «був втіленням єдності й безперервності тієї боротьби усіх згаданих періодів, як її активний учасник, провідний член і, врешті, провідник і командир» (Мірчук, 1970, с. 168).

Висновки. Підсумовуючи аналіз історіографічних джерел, слід наголосити, що нелегко оцінювати творчий доробок П. Мірчука. Найпростіше – повторити заявлену тезу: на жаль, партійно-політичні погляди автора не дали йому змоги об'єктивно висвітлити історію українського визвольного руху 1920–1950-х рр. Однак, чи міг П. Мірчук писати в академічному стилі в тих конкретно-історичних умовах? Очевидно, що ні. Тому наукова критика повинна насамперед поставити в заслугу дослідникові те, що він зробив корисного для історичної науки, який багаж знань передав для наступних поколінь істориків. Зокрема, треба ще раз відзначити його працю про історію ОУН довоєнного періоду, яку сучасні дослідники цілком слушно називають класичною. Чому класичною? Бо натепер ніхто не перевершив П. Мірчука. Не втратили значення його історичні нариси, присвячені постатям С. Бандери та Р. Шухевича. Накреслені П. Мірчуком контури вивчення історії УПА і надалі залишаються цінними для сучасних дослідників. На перспективу доцільним буде зробити ґрунтовний порівняльний аналіз праць П. Мірчука та його політичних опонентів, насамперед З. Книша, присвячених українському визвольному рухові 20–50-х рр. XX ст.

Джерела та література

- Бойдуник, О.** (1974). Як дійшло до створення ОУН. *Євген Коновалець та його доба* (с. 359–379). Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця.
- Васькович, Г.** (1964). Життя і діяльність Степана Бандери. *Українська кореспонденція (Мюнхен)*, 8, 3–7.
- Врецьона, Є.** (1974). Мої зустрічі з Полковником. *Євген Коновалець та його доба* (с. 466–481). Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця.
- Дарованець, О., Мороз, В., & Муравський, В.** (2007). Націоналістичний рух 1920–1930-х років (матеріали до біографічного довідника). В П. Мірчук, *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки* (Вид. третє, доповнене, с. 611–856). В. Мороз (Ред.). Київ: Українська видавнича спілка.

- Кедрин-Рудницький, І.** (1976). *Життя – події – люди. Спомини і коментарі*. Нью-Йорк: Видавничка кооператива «Червона Калина».
- Кедрин-Рудницький, І.** (1986). *У межах зацікавлення*. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка.
- Книш, З.** (1953). *Дрижить підземний гук: (Спогади з 1930 і 1931 років у Галичині)*. Вінніпег: Б. в.
- Книш, З.** (1970). *При джерелах українського організованого націоналізму*. Торонто: Срібна Сурма.
- Книш, З.** (1975). *В сутінках зради (Убивство Тадеуша Голувка на тлі зради Романа Барановського)*. Торонто: Срібна сурма.
- Книш, З.** (1992). *Архів Сеніка. Історично-критична студія*. Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Сідней: Фондація ім. О. Ольжича.
- Ковальчук, О.О.** (2009). Мірчук Петро Юрійович. *Енциклопедія історії України* (Т. 1–10; Т. 6, с. 749). Київ: Наукова думка.
- Кубійович, В.** (Ред.). (1962). Мірчук Петро. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* (Т. 1–11; Т. 4, с. 1583–1584). Париж – Нью-Йорк: Молоде життя.
- Лебедь, М.** (1993). *УПА: Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. I частина. Німецька окупація України: Репринтне вид.* Дрогобич: «Відродження».
- Мірчук, П.** (1953а). *Акт відновлення Української державності 30 червня 1941 року: його генеза та політичне й історичне значення*. Нью-Йорк: Видання Головної управи Організації Оборони Чотирьох Свобід України.
- Мірчук, П.** (1953б). *Українська Повстанська Армія. 1942–1952*. Мюнхен: «CICERO».
- Мірчук, П.** (1955). *За чистоту позицій українського визвольного руху*. Мюнхен – Лондон: Накладом автора; друк. Української видавничої спілки у Лондоні.
- Мірчук, П.** (1958). *Свєн Коновалець (у 20-річчя смерті)*. Торонто: Видавничка спілка «Гомін України».
- Мірчук, П.** (1961). *Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості*. Нью-Йорк – Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України; Ліга Визволення України.
- Мірчук, П.** (1968). *Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1: 1920–1939*. С. Ленкавський (Ред.). Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське видавництво.
- Мірчук, П.** (1970). *Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка). Командир армії безсмертних*. Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Товариство кол. Вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі.

- Мірчук, П.** (1977). Справа вбивства Т. Голуфка. *Визвольний шлях* (Лондон), 1, 117–124; 2, 228–239; 3, 348–359.
- Мірчук, П.** (1985). *Революційний змаг за УССД: хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі»* (Т. 1). Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Союз українських політв'язнів.
- Мірчук, П.** (1987). *Революційний змаг за УССД: хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі»* (Т. 2). Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Союз українських політв'язнів.
- Мороз, В.** (2007). Діяльність ОУН напередодні і на початку Другої світової війни. В П. Мірчук, *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки* (Вид. третє, с. 590–599). В. Мороз (Ред.). Київ: Українська видавнича спілка.
- Надурак, Н.** (2019). Ідейне протистояння українських зарубіжних і радянських дослідників в оцінці діяльності ОУН. *Новітня доба*, 7, 124–149.
- Пеленський, З.** (1974). Між двома конечностями. *Євген Коновалець та його доба* (с. 502–524). Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця.
- Підкова, І., & Шуст, Р.** (Ред.). (2002). Мірчук Петро. *Довідник з історії України* (2-ге вид., доопр. і доповн., с. 475–476). Київ: Генеза.
- Посівнич, М.** (2007а). Діяльність ОУН на Далекому Сході. В П. Мірчук, *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки* (Вид. третє, с. 558–561). В. Мороз (Ред.). Київ: Українська видавнича спілка.
- Посівнич, М.** (2007б). Друк і поширення підпільної літератури УВО і ОУН у 1927–1935 рр. В П. Мірчук, *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки* (Вид. третє, с. 501–504). В. Мороз (Ред.). Київ: Українська видавнича спілка.
- Посівнич, М.** (2013). Літописець українського визвольного руху. Петро Мірчук: До 100-річчя від дня народження. В І. Зінченко (Упоряд.), *Львівщина в 2013 році: знаменні і пам'ятні дати краю*: календар (с. 64–67). Львів: ЛОУНБ.
- Прокоп, М.** (1996). Організація Українських Націоналістів. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* (Т. 1–10; Т. 5, с. 1863–1867). Львів: НТШ.
- Рабій, Ю.** (1968, 27 липня). Процес Голуфка в Самборі (причинки до історії українського підпілля в ОУН). *Америка (Філадельфія)*.
- Snyder, T.** (2008). *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę*. Kraków: Wydawnictwo «Znak».

References

- Boydunyk, O.** (1974). *Yak diishlo do stvorennia OUN* [How it came to the creation of the OUN]. *Yevhen Konovalets ta yoho доба – Yevhen Kono-*

- valets and his time* (pp. 359–379). Miunkhen: Fundatsiia im. Yevhena Konovaltsia [in Ukrainian].
- Vaskovych, H.** (1964). Zhyttia i diialnist Stepana Bandery [Life and activities of Stepan Bandera]. *Ukrainska korespondentsiia (Miunkhen) – Ukrainian correspondence (Munich)*, 8, 3–7 [in Ukrainian].
- Vretsona, Ye.** (1974). Moi zustrichi z Polkovnykom [My meetings with the Colonel]. *Yevhen Konovalts ta yoho doba – Yevhen Konovalts and his time* (pp. 466–481). Miunkhen: Fundatsiia im. Yevhena Konovaltsia [in Ukrainian].
- Darovanets, O., Moroz, V., & Muravskiy, V.** (2007). Natsionalistychnyi rukh 1920–1930-kh rokiv (materialy do biohrafichnoho dovidnyka) [Nationalist movement of the 1920s and 1930s (materials for a biographical reference book)]. In P. Mirchuk, *Narys istorii OUN. 1920–1939 roky – Essay on the history of the OUN. 1920–1939* (3rd ed., pp. 611–856). V. Moroz (Ed.). Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Kedryn-Rudnytskyi, I.** (1976). *Zhyttia – podii – liudy. Spomyny i komentari* [Life – events – people. Memories and comments]. Niu-York: Vydavnycha kooperatyva «Chervona Kalyna» [in Ukrainian].
- Kedryn-Rudnytskyi, I.** (1986). *U mezhakh zatsikavlennia* [Within interest]. Niu-York – Paryzh – Sydnei – Toronto: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka [in Ukrainian].
- Knysh, Z.** (1953). *Dryzhyt pidzemnyi huk: (Spohady z 1930 i 1931 rokiv u Halychyni)* [The underground sound trembles: (Memories from 1930 and 1931 in Galicia)]. Vinnipeh [in Ukrainian].
- Knysh, Z.** (1970). *Pry dzherelakh ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu* [At the sources of Ukrainian organized nationalism]. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
- Knysh, Z.** (1975). *V sutinkakh zrady (Ubyvstvo Tadeusha Holuvka na tli zrady Romana Baranovskoho)* [In the twilight of betrayal (Murder of Tadeusz Golowko against the background of betrayal of Roman Baranovsky)]. Toronto: Sribna surma [in Ukrainian].
- Knysh, Z.** (1992). *Arkhiv Senyka. Istorychno-krytychna studiia* [Archive of Senyk. Historical and critical studio]. Toronto – Niu-York – London – Sydnei: Fundatsiia im. O. Olzhycha [in Ukrainian].
- Kovalchuk, O.O.** (2009). Mirchuk Petro Yuriiiovych [Petro Yuriy Mirchuk]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine* (Vols. 1–10; Vol. 6, p. 749). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kubiiovych, V.** (Ed.). (1962). Mirchuk Petro [Petro Mirchuk]. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna – Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part* (Vols. 1–11; Vol. 4, pp. 1583–1584). Paryzh – Niu-York: Molode zhyttia [in Ukrainian].

- Lebed, M.** (1993). *UPA: Ukrainska Povstanska Armiia. Yii heneza, rist i dii u vyzvolnii borotbi ukrainskoho narodu za Ukrainsku Samostiinu Sobornu Derzhavu. I chastyna. Nimetska okupatsiia Ukrainy: Repryntne vyd. [UPA: Ukrainian Insurgent Army. Its genesis, growth and actions in the liberation struggle of the Ukrainian people for the Ukrainian Independent Conciliar State. I part. German occupation of Ukraine: Reprint edition].* Drohobych: «Vidrodzhennia» [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1953a). *Akt vidnovlennia Ukrainskoi derzhavnosti 30 chervnia 1941 roku: yoho heneza ta politychne y istorychne znachennia [Act of Restoration of Ukrainian Statehood June 30, 1941: its genesis and political and historical significance].* Niu-York: Vydannia Holovnoi upravly Orhanizatsii Oborony Chotyrokhs Svobid Ukrainy [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1953b). *Ukrainska Povstanska Armiia. 1942–1952 [Ukrainian Insurgent Army. 1942–1952].* Miunkhen: «CICERO» [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1955). *Za chystotu pozysii ukrainskoho vyzvolnoho rukhu [For the purity of the positions of the Ukrainian liberation movement].* Miunkhen – London: Nakladom avtora; druk. Ukrainskoi vydavnychoi spilky u Londoni [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1958). *Yevhen Konovalets (u 20-rychchia smerty) [Yevhen Konovalets (on the 20th anniversary of his death)].* Toronto: Vydavnycha spilka «Homin Ukrainy» [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1961). *Stepan Bandera – symvol revoliutsiinoi bezkompromisovosty [Stepan Bandera – a symbol of revolutionary uncompromising].* Niu-York – Toronto: Orhanizatsiia Oborony Chotyrokhs Svobid Ukrainy; Liha Vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1968). *Narys istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. T. 1: 1920–1939 [An Essay on the History of the Organization of Ukrainian Nationalists. Vol. 1: 1920–1939].* S. Lenkavskyi (Ed.). Miunkhen – London – Niu-York: Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1970). *Roman Shukhevykh (Gen. Taras Chuprynka). Komandyr armii bezsmertnykh [Roman Shukhevykh (Gen. Taras Chuprynka). Commander of the Army of the Immortals].* Niu-York – Toronto – London: Tovarystvo kol. Voiakiv UPA v ZSA, Kanadi i Yevropi [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1977). *Sprava vbyvstva T. Holufka [The case of T. Golufko's murder].* *Vyzvolnyi shliakh (London) – Liberation Way (London)*, 1, 117–124; 2, 228–239; 3, 348–359 [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1985). *Revoliutsiinyi zmah za USSD: khto taki «banderivtsi», «melnykivtsi», «dviikari» [Revolutionary struggle for the Ukrainian Independent Conciliar State: who are the "banderivtsi", "melnykivtsi", "dviikari"].* (Vol. 1). Niu-York – Toronto – London: Soiuz ukrainskykh politviazniv [in Ukrainian].

- Mirchuk, P.** (1987). *Revoliutsiynyi zmah za USSD: khto taki «banderivtsi», «melnykivtsi», «dviikari»* [Revolutionary struggle for the Ukrainian Independent Conciliar State: who are the "banderivtsi", "melnykivtsi", "dviikari"]. (Vol. 2). Niu-York – Toronto – London: Soiuz ukrainskykh politviazniv [in Ukrainian].
- Moroz, V.** (2007). Diialnist OUN naperedodni i na pochatku Druhoi svitovoi viiny [Activities of the OUN on the eve and at the beginning of the Second World War]. In P. Mirchuk, *Narys istorii OUN. 1920–1939 roky – Essay on the history of the OUN. 1920–1939* (3rd ed., pp. 590–599). V. Moroz (Ed.). Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Nadurak, N.** (2019). Ideine protystoiannia ukrainskykh zarubizhnykh i radianskykh doslidnykiv v otsintsi diialnosti OUN [Ideological confrontation of Ukrainian foreign and Soviet researchers in assessing the activities of the OUN]. *Novitnia doba – The new age*, 7, 124–149 [in Ukrainian].
- Pelenskyi, Z.** (1974). Mizh dvoma konechnostiamy [Between two extreme needs]. *Yevhen Konovalets ta yoho doba – Yevhen Konovalets and his time* (pp. 502–524). Miunkhen: Fundatsiia im. Yevhena Konovaltsia [in Ukrainian].
- Pidkova, I., & Shust, R.** (Eds.). (2002). Mirchuk Petro [Petro Mirchuk]. *Do-vidnyk z istorii Ukrainy – Handbook of Ukrainian history* (2nd ed., rev., pp. 475–476). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Posivnych, M.** (2007a). Diialnist OUN na Dalekomu Skhodi [Activities of the OUN in the Far East]. In P. Mirchuk, *Narys istorii OUN. 1920–1939 roky – Essay on the history of the OUN. 1920–1939* (3rd ed., pp. 558–561). V. Moroz (Ed.). Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Posivnych, M.** (2007b). Druk i poshyrennia pidpilnoi literatury UVO i OUN u 1927–1935 rr. [Printing and distribution of underground literature of the UVO and the OUN in 1927–1935]. In P. Mirchuk, *Narys istorii OUN. 1920–1939 roky – Essay on the history of the OUN. 1920–1939* (3rd ed., pp. 501–504). V. Moroz (Ed.). Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Posivnych, M.** (2013). Litopysets ukrainskoho vyzvolnoho rukhu. Petro Mirchuk: Do 100-richchia vid dnia narodzhennia [Chronicler of the Ukrainian liberation movement. Petro Mirchuk: To the 100th anniversary of his birth]. *Lvivshchyna v 2013 rotsi: znamenni i pamiatni daty kraiu: kalendar – Lviv region in 2013: significant and memorable dates of the region: calendar* (pp. 64–67). I. Zinchenko (Comp.). Lviv: LOUNB [in Ukrainian].
- Prokop, M.** (1996). Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv [Organization of Ukrainian Nationalists]. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova*

chastyna – Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part (Vols. 1–10; Vol. 5, pp. 1863–1867). Lviv: NTSh [in Ukrainian].

Rabii, Yu. (1968, July 27). Protse Holufka v Sambori (prychynky do istorii ukrainskoho pidpillia v OUN) [Golufka's trial in Sambor (on the history of the Ukrainian underground in the OUN)]. *Ameryka (Filadelfiia) – America (Philadelphia)* [in Ukrainian].

Snyder, T. (2008). *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę* [Henryk Józewski and the Polish-Soviet struggle for Ukraine]. Kraków: Wydawnictwo «Znak» [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 09.02.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 30.03.2022 р.*